

Іван
ФРАНКО

*Відрубність
Галичини*

- АВСТРІЙСЬКИЙ СПАДОК
 - ПОЛЯКИ І РУСИНИ
 - МОСКВОФІЛИ
- ГАЛИЧАНИ Й УКРАЇНЦІ
 - ЄВРЕЇ І РУСИНИ
- РОСІЯНИ Й УКРАЇНЦІ
 - УГОРЦІ Й УКРАЇНЦІ
- НАРОДНА ФІЛОСОФІЯ

Харків
«ФОЛІО»
2018

ЗАДУШНІ ДНІ У ЛЬВОВІ 1848 р.

Саме сьогодні (1 листопада 1888) минає 40 літ від пам'ятного бомбардування Львова. Не давній час, а все-таки тодішні події так неподібні до того, що бачимо тепер, що, справді, іноді вірити не хочеться. Не забуваймо, що задушні дні у Львові 1848 р. важна та фатальна дата в історії Галичини. Бомбардування Львова і спричинена ним перемога реакції були першою й останньою рішучою перемогою нівелаторського централізму над самостійним розвитком Галичини. Система Меттерніха, що перед тим, до березня 1848 р. налягла була на Галичину та цілу Австрію, мов густа мряка, по грізних бурях наполеонівських війн, була подекуди елементарним нещастям, а не перемогою. Те, що сталося по останнім дням жовтня та першим листопада 1848 р., мало зовсім інший характер. Користаючи хоч би з позорів опору, централізм нагрянув і з окликом «*Vae victis!*» систематично ламав відразу видні парості, що розвинулися були в часі пам'ятної «весни народів», а дедалі йшов усе глибше, добивався до коріння, до серць і умів. Те, що сьогодні в нас шириться під сумними назвами сервілізму, браку цивільної відваги, трусливості, благородної денунціації і т. п., все те в значній часті плоди та наслідки перемоги, віднесеної 1 листопада 1848 р. генералом Гаммерштайном над Львовом.

Мають те до себе перемоги брутальної сили, що зразу родять обурення та завзяття, потім сум і зневіру, а пізніше, як іржа, перегризають слабші уми до шпіву кісток, перетравлюють їх кров і нерви, переміняють їх людську сутність. Що спочатку не одному видавалося актом сумної та осоружної кінечності, хвилевим схиленням карку перед хуртовиною, з якою

годі боротися, з часом робиться привычкою, принципом, точкою виходу цілої приватної та публічної політики. Сим способом ми дожили до таких явищ, що люди, які перед 40 роками в'їздили до Львова в триумфі, тягнені або несені через молодіж, зі свіжими знаками ланцюгів Шпільберга та Куфштайна на руках і ногах, — ті самі люди тепер числяться до провідників «пожарної сторожі», що своєю головною метою ставить гасити дух свободи; що люди, які перед 40 роками стояли на чолі самостійного руху та підписували свої імена під прокламаціями, що починалися від слів: «Wolność! Równość! Braterstwo!» — сьогодні, мов ті похилені воли в ярмі, ступають скромно під окликом: «Przy tobie, Panie, stoimy i stać chcemy!», розбиваються за конфесійними школами і признають корчму національними святощами, на які шарпатися можуть тільки безбожники, гайдамаки та тромтадрати.

Тому думаю, що трохи докладніше представлення тої сумної події, крім чисто історичного інтересу, не позбавлене буде також інтересу сучасного, як причинок до характеристики людей та політичних течій, яких вплив у теперішній хвилі не лише не належить до минувшини, але навпаки, здається чимраз дужчає.

Аби зрозуміти причини та значення кривавої катастрофи в задушній день 1848 р., треба хоч побіжно кинути оком на всю історію того року, особливо на ті її хвилі, що шуміли та ломалися в нашім краю.

Страшна катастрофа 1846 р. порушила до глибини галицьку суспільність, та не пригнобила її духу. Не було спокою в Галичині ані в р. 1846, після різні, ані в р. 1847, коли день страчання Вісньовського та Капусцінського у Львові мало що не стався днем кривавої демонстрації та розливу крові на львівському бруку. Незадоволення та якесь глухе дождання кипіло в умах і не давало їм завмирати.

Тому не диво, що «мартова буря» 1848 р., скоро тільки зірвалася у Відні, зараз майже зі скорістю електричного току перебігла до Галичини і викликала вуличні демонстрації 19, 20 і 21 марта, повні нечуваного в історії Львова запалу. Здавалося наразі, що вся Галичина в тій хвилі розпалася на два

протівні собі та ворожі табори; в однім таборі був увесь народ без різниці станів та віросповідань, скуплений під гаслом: свобода, рівність і братерство, а в другім були креатури Меттерніха, або, як тоді говорено: реакція, бюрократія та камарилья. Здавалося також у першій хвилі, що той другий табір на всіх точках поражений і погромлений впливом революції і незабаром мусить розпастися та щезнути безслідно.

Тим часом ті погляди вже по перших днях упоєння показали злудними. Народний табір зовсім не був такий одностайний та однодушний, як се здавалося в першій хвилі. Поперед усього саме міщанство львівське, що в тих рухах на позір брало дуже живу участь, далеке було від того розуміння справи, яке мали проводирі руху, а особливо від охоти боротися за свободу або хоч би тільки сміло та мужньо боронити того, що вибороли вже інші. Добру ілюстрацію поглядів того міщанства, а особливо заможної, «реальностевої» його часті, тобто властителів домів та ґрунтів, дають безіменні записки одного міщанина, списані на великім аркуші паперу і переховані в бібліотеці ім. Оссолінських (рукоп., ч. 2439), із якого подаю тут важніші уступи в перекладі.

«У вівторок 21 марта 1848. Від самого ранку студенти та голота зібралися в числі коло 500 осіб і по шість у ряді парами ходили по вулицях, викрикуючи: «Wiwat, niech żyje Polska!» Коло 10 год. зібралися всі у губернатора і станули перед палатою, голосно домагаючися оружжя, аби видано його академікам та технікам. Коло 4 год. збіглися студенти та голота перед магістрат і кричали перед одвахом (будинком головної місцевої військової коменди, «Hauptwache»), аби військо носило білі кокарди, так як ми всі, і аби військо присягло їм на вірність, або нехай зложать оружжя і віддадуть їм. У тій хвилі військо обступило середмістя від дерев'яної торговиці коло Валів, перед домініканську дзвіницю, коло арсеналу, просто коло другого обік жидівської школи, коло Стадіона (губернаторської палати) просто як фаєрпикета (будинок огневої сторожі) аж до плацкоменди, вниз коло Бернардинів аж до площі Фердінанда (тепер Маріяцької), а потім аж до театру Скарбка, де був кінець. Перед одвахом станули гусари

(на конях) і піхота фронтом, а та голота з оружжям до 200 карабнів у порядку ходили по ринку. Нарешті ті студенти, коли побачили військо, зупинилися, а каноніри поздймали дашки з гармат при одваху, і намірили до вулиці. Тоді в ринку зробився великий перестрах, так що всі склепи позамикано і серед народу зробилося велике замішання. Комісар поліції Гіршберг потиху в уніформі ходив тайком по місті і пошепки просив людей, аби замикали склепи та не випускали домашніх. Так воно й сталося, і аж до 8 год. вечором доми та каменниці були позамикані. Якийсь Білінський приступив до гармати і ліг на ній, але інші взяли його, і він пішов із ними. На другий день о 7 год. рано його взяли до поліції».

«Дня 22 марта. Добжанський одурів і його взяли з дороги. Того дня була варта, академіки стояли з оружжям при школі (університеті), і приліплювали картки по місті, аби господарі, майстри та родичі не випускали нікого з домів, аби не було збіговища».

Як бачимо, з тих записок можна вичитати, що хто хоче, тільки не симпатію до вуличних розрухів, ані розуміння їх значення. Цікаве тут також те, що військова тактика вже в марті була така сама, як пізніше в жовтні, а становище війська, що облягало середмістя в часі бомбардування, було таке саме, яке в своїй записці подав «славетний» львівський міщанин.

Та се був тільки початок. Кожний день приносив нові роздвоєння в таборі «народовім»; кожде нове питання, що виринали в тій повені змін, родило різні погляди, зачіпало суперечні інтереси. Перша кість незгоди, се було питання знесення панщини та увільнення мужиків, питання, агітоване в Галичині ще від р. 1833, а на перший план висунене в початку нещасливого р. 1846. Демократи-теоретики, світліше міщанство та часть земельних властителів були за негайне увільнення люду та за дарування панщини. В тім дусі розпочала агітацію свіжо зав'язана Rada Narodowa. Та значна часть шляхти нерадо дивилася на сей «вибрик доктринерства», або була йому зовсім противна. Обіжники Rady Narodowej, де-не-де виконувані, паралізували органи губерніяльні, а тим часом сам уряд постарався перебігти поляків і зніс панщину,

а через те позискав для себе селянство, та зате розбудив величезний галас не лише серед шляхти, але також серед міських елементів демократичних. Шляхта обурилася на те, як смів хтось шарпнутися на приватну власність, якою, на її погляд, була панщина, а демократи в тім акті вірним інстинктом відчували перший сигнал реакції. Спосіб знесення панщини через уряд треба вважати фактом дуже важним у історії нашого краю, що мав рішучий вплив на всю дальшу історію того року, а в дальшій лінії на весь розвій галицьких відносин аж до нашого часу. Під впливом того факту шляхта, поквасившись трохи, в значній часті хилилася на сторону уряду в своїй організації «Ziemiaństwo», від сильного уряду ждучи охорони перед мужиками, які декуди (в Цуцилові, Гусакові й інших місцях) допускалися вибриків проти панів, а далі надіючися сплати за панщину та корисного поалагодження справ сервітутових, пропінаційних і т. п., а не раз покликаючи поміч того уряду проти елементів демократичних та революційних, що на погляд шляхти грозили підкопанням усякого суспільного порядку та викликанням великої війни.

Під впливом того факту демократи та прихильники живішого руху (емігранти, що громадами прибували до Галичини з Франції, Італії та Бельгії) почали посуватися чимраз далі наліво та будувати всякі можливі шанці проти погроз реакції. Такими шанцями були організації Rad Narodowych у Львові та по інших містах, були гвардії народові, для яких домагалися оружжя і для яких при опорі уряду поляки старалися дістати оружжя аж із Франції, було, нарешті, явне нав'язання зносин із збунтованими уграми, які мусили допровадити діло до крайності і викликати неминучий вибух повстання.

У додатку до тих змагань виринула справа руська. Виринула з джерел природних правом історичної конечності, але коли в тій завірюсі натрапила на опір із боку поляків, навіть таких світлих, як Август Бельовський (гл. його статті в «Dzienniku Narodowym»), і коли притім огорнула головно людські маси та духовенство, тісно зв'язане з ними, то не диво, що природним ходом подій оперлася також о уряд проти